

ERKEN DÖNEMDE DOĞU HİRİSTİYANLARININ İSLÂM'I AÇIKLAMA
YÖNTEMLERİNDEN İLKİ: APOKALİPTİK BAKIŞ AÇISI VE SAHTE EFREM,
SAHTE METHODİUS VE SAHTE EZRA'NIN SÜRYANİCE APOKALİPTİK
METİNLERİ¹

Öğr. Gör. Şenol ÇAKMAK²
Prof. Dr. Hulusi ARSLAN³

ÖZET

Erken dönemde Suriye ve Filistin coğrafyasında İslâm devletinin tebaası olan Hıristiyanlar arasında İslâm'a kitlesel dönüşlerin yaşanması Hıristiyan din adamlarının İslâm'a karşı Hıristiyan inancını savunma ihtiyacını ortaya çıkarmış ve İslâm ve Müslümanlardan bahseden ilk eserler apokaliptik metinler olmuştur. Doğu Hıristiyanlarının erken dönemde İslâm'a bakış açılarını yansıtmaları ve İslâm ve Müslümanlar aleyhinde yazılan ilk eserler olmaları açısından önem taşıyan bu metinler üzerinde çeşitli akademik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bu metinlerin İslâm'ı ve Müslümanları anlamlandırmaya yönelik bir teşebbüs olmaları bakımından incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Bu çalışma, Doğu Hıristiyanlarının İslâm'ın dinî meydan okumalarına ve Müslüman Arapların siyâsî ve kültürel hâkimiyetine karşı Hıristiyan inancını savunmak üzere bir tepki olarak başvurdukları ilk yöntem olan apokaliptik bakış açısını, bu bakış açısının ilk ürünleri olan Süryanice apokaliptik metinler örneğinde göstermeyi amaçlar. Çalışmamız, Doğu Hıristiyanları tarafından yazılan Süryanice apokaliptikler arasında atfedildikleri şahsiyetlerle ilişkileri şüpheli görüldüğü için modern dönemde *sahte* olarak nitelenen üç tanesi ile sınırlı olup seçilen metinler üzerinde daha önceden yapılmış bazı akademik çalışmalar ışığında tasvirî yöntemle inceleme yapılmıştır.

Gerçek yazarları bilinmeyen bu apokaliptik metinlerde ortak nokta olarak; işledikleri günahlar ve yaptıkları adaletsizliklerden dolayı Tanrı'nın Arapları Hıristiyanlara musallat ettiği düşüncesinin işlendiği tespit edilmiştir. Seçilen metinlerden ilk ikisinde Müslümanların hâkimiyetlerinin geçici olduğu, sonunda Tanrı'nın onları bir Hıristiyan kral, Yecüc Mecüc orduları ya da melek aracılığıyla cezalandırmasıyla Hıristiyanların eski şevketlerine dönecekleri umudunun aşılana çalışıldığı, üçüncü metinde ise Müslümanların kurdukları devletlerin hayvan figürleriyle resmedilerek sonunda hâkimiyetlerinin Yecüc ve Mecüc'le birlikte Melek Mikail aracılığı ile sona erdirileceği şeklinde bir tablo çizildiği görülmüştür. Sonuç olarak; İslâm'ın dinî anlamda meydan okumalarına karşı tepki olarak üretilen bu apokaliptik metinlerin Doğu Hıristiyanlarının yaşadıkları sıkıntılı olaylara, Müslümanların gösterdikleri askerî ve siyâsî başarılarına ve kitleler halinde gerçekleşen ihtida hâdiselerine bir açıklama getirmek ve aynı zamanda Hıristiyanları teselli etmek gibi amaçlarla yazıldıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Apokaliptik, İslâm, Hıristiyanlar, Süryanice, Dünyanın Sonu, Kıyamet

¹ Bu makale İnönü Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Fırat Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu, ORCID: 0000-0002-8263-1804, sencak@firat.edu.tr

³ İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3578-0778, hulusi.arslan@inonu.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 24/05/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 14/06/2022

THE FIRST METHOD OF EASTERN CHRISTIANS TO EXPLAIN ISLAM IN THE EARLY PERIOD: THE APOCALYPTIC PERSPECTIVE AND THE SYRIAC APOCALYPTIC TEXTS OF PSEUDO-EPHRAIM, PSEUDO-METHODIUS, AND PSEUDO-EZRA

ABSTRACT

The mass conversions to Islam among the Christians who were the subjects of the Islamic State in Syria and Palestine regions in the early period revealed the need for Christian clergy to defend the Christian faith against the Muslim Arabs and Islam, and the first works containing deliberate references to them have been the apocalyptic texts. Though there have been various academic studies on these texts which are of great importance as they were the first texts written against Islam and the Muslims, it is considered that they need to be the subject of an investigation with respect to the point that they make an attempt to make sense of Islam and Muslims.

This study aims to show the apocalyptic point of view, which is the first method used by Eastern Christians in order to defend the Christian faith against the military and cultural dominance of Muslim Arabs, through examples from Syriac apocalyptic texts which were the first products of that perspective. Our study is limited to the examination of three of the Syriac apocalyptic texts, which were written by Eastern Christians and designated as 'pseudo' in the modern period since their supposed authorships were regarded doubtful, with a descriptive method under the guidance of some academic studies which have been done on them previously.

In these texts, the real authors of which are unknown, it is identified as a common idea that God inflicted the Arabs upon the Christians because of the sins and the injustices they had committed was instilled. It is seen in the first two of the selected texts that it was tried to instill hope through prophecies that their rule was temporary, and in the end, the Christians would return to their old majesty by God punishing the Arabs through a Christian king, Gog Magog armies or angels; whereas in the third one, the states established by the Muslims are depicted with animal figures, and a picture is drawn that their domination would end with Gog and Magog through the Angel Michael. As a result, it is understood that these apocalyptic texts produced as a response to the religious challenges of Islam were written with the purposes such as providing an explanation for the troublesome events the Eastern Christians had experienced, the military and political successes of the Muslims, and the events of mass conversions to Islam while consoling the Christians at the same time.

Keywords: Theology, apocalypse, apocalyptic, Syriac, Islam, Christians, eschaton, the end of the world, doomsday

GİRİŞ

Tarihî kayıtlardan bilindiği üzere İslâm'ın mesajı Hz. Muhammed'in vefatından sonra kısa sürede Arabistan sınırlarının çok ötesine taşınmış, yaklaşık yüz yıl gibi bir süre içerisinde Kuzey'de Filistin ve Suriye'ye, Batı'da Mısır, Cezayir, Fas ve Fas üzerinden Avrupa'da İspanya'ya, Doğu'da ise Hindistan sınırına kadar uzanmıştır. Tek ve yüce bir tanrı inancı temel esasına dayanan İslâm, putperestliğin hâkim olduğu Arap toplumu içinde ortaya çıkmış iken fetihler aracılığı ile yayılmaya başladığında o dönemde Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde olan Filistin, Suriye ve Kuzey Afrika coğrafyalarında ağırlıklı olarak Kur'an'da ehl-i kitap olarak isimlendirilen Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi yine yüce Tanrı inancına sahip olan dinlere mensup topluluklar yaşamaktaydı.

Bu dinlerin mensuplarının inançları, ellerindeki kutsal kitaplar, din adamları ve atalarından tevarüs ettikleri inançlar çerçevesinde şekillenmişti ve onlarda da İslâm'daki gibi yüce bir Tanrı'nın varlığına îman esası bulunuyordu. Ancak İslâm inancı, Yahudilerin ve daha çok da Hıristiyanların tehlike olarak görecekları başka boyutlara da sahipti. İslâm peygamberi Hz. Muhammed, kendisinin Allah tarafından görevlendirilmiş elçi olduğunu⁴ beyan ederken ehl-i kitap olarak adlandırılan Yahudi ve Hıristiyanlara ellerindeki kutsal kitapları tamamlayıcı olarak vahy edilen Kur'an-ı Kerîm'i tasdik edip inanmaları gerektiğini⁵ de tebliğ ediyor ve Kur'an'ın birçok ayetinde ehl-i kitap, dinlerinde yaptıkları tahrifatlara binaen tenkit ve tehdit ediliyorlardı.⁶ O dönemde Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika coğrafyalarında yaşayan Hıristiyan halklar ağırlıklı olarak Süryanice, Grekçe ve Kıptice gibi dilleri konuşuyorlar ve Arapları geçmişten gelen ve Bizans döneminden kalma metinlerden aşına oldukları pagan kimlikleri ile tanıyorlardı. Dolayısıyla fetihlerin ilk yıllarında Müslüman olarak karşlarına çıkan Arapların gerçekleştirdikleri fetihlerin arkasındaki dinî mahiyetin farkında değillerdi ve onları Bizanslı yöneticilerin yerine geçen yeni efendiler, çetin bir askerî ve siyasî güç şeklinde görme eğiliminde idiler.

İlk olarak İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in kurduğu, akabinde Hulefâ-i Râşidîn olarak adlandırılan dört halifeler dönemi ve daha sonra Emevilerin saltanatı ile devam eden İslâmî devletin gerçekleştirilen fetihler neticesinde o döneme kadar Bizans İmparatorluğu bünyesinde bulunan geniş coğrafyalarda hükmetmeye başlamasıyla bu topraklarda yaşayan Hıristiyanlar kurulan bu yeni devletin tebaası olmuşlardı. İslâm dini, bir inanç olması yanında siyâsî ve sosyal hayatın uygulamalarına yönelik hükümler de içermekteydi ve Hz. Muhammed döneminde devlet formuna kavuştuğu andan itibaren İslâm'ı kabul etmeksizin bu devletin tebaası olarak yaşamlarını devam ettirmek isteyen farklı din mensuplarına inanç hürriyeti yanında can ve mal güvenliği sunan hükümler de içeriyordu. Dolayısıyla İslâm, siyasî hâkimiyetin Müslümanların eline geçtiği bu coğrafyalardaki farklı dinlere mensup insanları İslâm'ı kabul etmek noktasında bir zorlama içinde bırakmıyor ve *zimmi*⁷ olarak tabir edilen hukukî statüye sahip olarak kendi din ve inançlarını devam ettirme imkânı sunuyordu. İslâm'ın ilk asrında Hulefâ-i Râşidîn döneminde Filistin ve Suriye coğrafyalarında başlayan İslâm hâkimiyeti Emeviler döneminde genişleyerek iyice yerleşmişti. Emeviler yönetimleri altında bulunan Hıristiyan tebaayı özellikle İslâm'a döndürmek için bir çaba içinde olmadılar. Muhtemelen bu nedenle, Hıristiyanlar İslâm'a kendilerini er geç yutacak bir deniz olarak değil, Roma İmparatorluğu'nun eyalet şehirlerine yeni yöneticiler getiren, fakat aslî kurumlarını tahrip etmeksizin bırakan barbar hareketlerden biri olarak bakmaktaydılar.(Hourani, 1997, s. 23)

Ancak Hıristiyanların sonraki nesilleri giderek genişleyen bu İslâm devletinin hükmü altında Arap ve İslâm kültürünü benimseyip geniş kitleler halinde Müslüman olmaya başlayınca Hıristiyan din adamları İslâm'ı dinî anlamda kendileri için bir tehdit olarak görmeye başladılar.

⁴ Bakara 2/119, 252; Fetih 48/29

⁵ Nisa 4/47

⁶ Bkz. Tevbe 9/30, 31, 34; Kehf 18/4-5; Maide 5/72; Âl-i İmran 3/ 183; Nisa 4/156; Tevbe 9/30; Maide 5/171; Beyyine 98/6.

⁷ Bkz. (Fayda, 2013, ss. 438-440)

İşte bu noktadan itibaren Hıristiyanlar İslâm'ın meydan okumalarına cevap verme ve onu Hıristiyanlık lehindeki ilahî takdirin içine yerleştirip tekzip etme gereği hissettiler.(Tolan, 1996, s. xii)

O dönemin Hıristiyan din adamlarının düşüncelerinde tek hakîkî ve son din Hıristiyanlık'tır ve kendilerini Tanrı'nın halkı olarak görmektedirler. Bu nedenle onun tahrif edildiğine yönelik beyanlar ile Hz. Muhammed'i son peygamber olarak görüp kabul etmeleri gerektiğine dair İslâm çağrılarını kabul etmeye yanaşmazlar. Bazı batılı araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmelerde özellikle Arapça'nın bu geniş coğrafyada kurulan devletin baskın dili olması ve Müslümanlaşmanın devlet hizmetlerinde istihdamı kolaylaştırması gibi nedenlere bağlı olarak İslâm'ı kabul eden Hıristiyanların sayısında artış olduğu nakledilir. Bu durum ise gelişmeler karşısında kaygı duyan Hıristiyan din liderleri nezdinde bu gidişata bir açıklama getirme ve durdurmak için bir çözüm bulma ihtiyacı ortaya çıkarır. İşte bu ihtiyacın neticesinde kimi Hıristiyan din adamları, Müslümanlar için değil, Hıristiyanların dinlerinden dönmelerini engellemek için İslâm karşıtı polemiksel eserler üretmeye başlarlar. Zira onlar açısından İslâm'ın inançlı Hıristiyanlara açıklanması, gösterdiği etkileyici başarıların Hıristiyanlık lehindeki ilahî planın içerisine mantıklı bir şekilde yerleştirilmesi ve şeytanî yanılığının bir türü olduğunun gösterilmesi gerekmektedir.(Tolan, 1996) İşte bu amaçla üretilen polemiksel eserlerin bir türü ve İslâm'ın meydan okumasına karşılık vermek üzere Hıristiyanlar tarafından üretilen ilk eserler apokaliptik metinler olarak ortaya çıkar. Bunlar, Hıristiyanların kendi bakış açlarına göre büyük ölçüde yabancı bir gücün kültürel ve siyasal baskısı altında travmatik bir durumu anlamlı ve katlanılabilir kılmak için yapılmış bir teşebbüsü, bilinçli ve teselliye yönelik bir girişimi ve aynı zamanda kendilerinin o günlerde yaşadıkları ızdırapları yansıtan metinlerdir. Bu nedenle yaşadıkları ilk bunalım geçtikten çok sonra da bu eserlerin popülerlikleri devam etmiştir.(Hoyland, 1997, s. 257)

1. 'APOCALYPSE', APOKALİPTİK ESERLER VE SÜRYANİCE APOKALİPTİKLER

Apokaliptik (Apocalypse) terimi, vahiy (İngilizce 'Revelation') kelimesinin Grekçe karşılığıdır ve modern kullanımda çağrıştırdığı anlam, Yeni Ahit (İncil)'in son kitabının başlığı olan Yuhanna'nın Vahyi (the Revelation to John of Patmos)'ndeki kullanımdan gelir. İncil'in bu son kitabı; ejderhalarla canavarlar arasındaki savaşları, gelmekte olan muhasebe gününü, Mesih'in seçilmişlerle birlikte geçireceği bin yıllık hâkimiyet dönemini, dünyanın sonunu ve daha sonra yeni bir sema ve yeryüzü ile değişimini anlatan bir tür vahiy metnidir. Kitâb-ı Mukaddes metnindekine benzer vahiy anlamında apokaliptik eserler erken ve Orta çağ Hıristiyanlık tarihinde popüler bir tür haline gelmiştir. Bu tür metinlerin örnekleri geriye dönük olarak yazılmış Helenistik dönem Yahudi metinlerinde ve belli ölçüde Grek-Roma ve Fars literatüründe de bulunur.(Collins, 1999)

Ancak Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde vahiy anlamında kullanılan “apocalypse” kavramı genel anlamda vahiy olgusunu ifade için değil, gelecekte dünyanın sonu ile ilgili olaylara yönelik bildirimleri, İslâmî literatürde benzeri olan bir kavramla ifade etmek gerekirse, bu kavram *fiten ve melahim* literatüründe geçen gelecekte ortaya çıkacak olaylar ile kıyamet alametlerine dair gaybî haberler ile aynı anlamda kullanılır.

Apokaliptik eserler, olayları kehanetlere ve geleceğe yönelik öngörülere dayanarak açıklarlar ve genellikle geçmişte yaşamış, dindarlığıyla ve/veya bilgeliğiyle meşhur olmuş şahsiyetlere atfedilirler. Eserde bulunan kehanet ya da kehanetlere itibar kazandırmak ve insanlarda farkındalık uyandırmak üzere bu şahıslar ‘insanların dünyanın son zamanlarında yaşayacakları şeyler’ hakkında uyarıda bulunan kişiler olarak tasvir edilirler. Bu eserlerin ana teması; çoğunun kökeni kutsal kitaplarda ve antik Yunan ve Yakındoğu mitolojilerinde bulunan; seyri, çoğunlukla hayvanlar, sayılar ve semâvî varlıklarla ilişkisi olan standartlaşmış simgeler ve mecazlarla aktarılan; Karanlığın hizmetkârları ile Işığın temsilcileri ve Tanrı’nın krallığı ile Şeytan’ın diyarı arasında asırlardır süren mücadeledir. Apokaliptikler genel olarak, İyinin güçlerinin Kötünükiler üzerine gâlibiyeti ve mesîhî bir çağın başlamasıyla sona ererler. (Hoyland, 1997, ss. 257-258)

Batılı araştırmalarda tarihte iyi ile kötü arasında süregelen mücadelenin yakında gerçekleşecek sonu hakkında Tanrı’nın vahiy ettiği inanç şeklinde kabaca tanımlanan apokaliptisizmin üç monoteistik din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’da bulunan önemli bir unsur olduğu değerlendirilir. Nihâî mükafat ve cezaya yönelik benzer inançlar tüm dünya dinlerinde bulunurken bu üç inancın apokaliptik geleneklerinde kapsamlı ve müşterek muamele gerektiren genetik ve tarihsel bağlarının bulunduğu düşünülerek bu konuya yönelik ansiklopedik çalışmalar yapılmıştır. (Collins vd., 1999)

Bu şekilde genel bir karaktere sahip olan apokaliptik eserler arasında belirgin iki farklı türün bulunduğu değerlendirilir. Bunlardan biri; Yeni Ahit’teki ‘Vahiy Kitabı’ içerisinde canlı bir anlatımla temsil edilen, milletlerin yükselme ve çöküşleri ile dünyanın ve tarihin sonundan bahseden ‘tarihsel’ apokaliptiklerdir. İkinci tür (evrensel ve mistik) apokaliptikler ise kanonik kutsal metinlerden sayılmayan (apokrif) Hanok Kitabı (the book of Enoch)’nda ilk defa geliştirilen ve daha ziyade ölümden sonra ruhun kaderi ve fertlerin öteki dünyada yaşayacakları şeyler üzerine odaklanırlar. (Collins, 1999)

Bu eserlerdeki bazı unsurlar İslâmî literatürde *fiten ve melâhim* türü altında aktarılan ve ayrıca Kur’an-ı Kerîm’de *eşrâtü’s-sâa*⁸ olarak ifade edilen kıyamet alâmetleri ve ‘âhîrzaman’ olgusu kapsamında bazı rivâyetlerde bulunan ve İslâm akidesinin bir esası olan âhîret inancı kapsamında verilen bilgilerle benzerlik gösterirler. Bu eserler genellikle vahye dayanan Kur’ânî haberler gibi vahiy kaynaklı oldukları iddia ve algısıyla yaygınlaşmışlardır. Örneğin, bu eserlerde de İslâmî literatürde geçen Yecüc Mecüc, Deccal, Mesih gibi bazı ortak ve benzer karakter, unsur ya da olgular bulunur.

⁸ Muhammed 47/18

Ancak Hıristiyanların Müslümanlar ve İslâm karşısında savunmacı ve tepkisel bir strateji ile ürettikleri apokaliptik metinler, İslâmî literatürde geçen rivâyet ve anlatımlardan farklı olarak gerek içeriklerindeki ezoterik kavram, ifadeler ve olay kurguları, gerek hıristiyanî bir bakış açısıyla İslâm'a karşı bir tepki olarak üretilmiş olmaları, gerekse Hıristiyanlık'ın nihâî gâlibiyet ve hâkimiyeti vurgusunu Hıristiyanlara aşlamak amacıyla kurgulanmış metinler olması dolayısıyla önemli ayrışma noktalarına sahiptirler.

Apokaliptikler edebî bir tür ve kavram olarak bir vahiy olayı ile ilişkilendirilerek geleceğe yönelik olayları bir hikâye sergüzeşti içerisinde anlatan eserler olarak tanımlanırlar.⁹ Kitâb-ı Mukaddes metinlerinde geçen apokaliptik rivâyetlerin apokaliptik bakış açısının oluşmasında önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür. Apokaliptik eserlerin ise onlardan ayrı edebî bir tür olarak Hıristiyanlık tarihinde ilk defa birinci yüzyıl sonları ya da ikinci yüzyıl başından itibaren bulunduğu dair tespitler yapılmıştır.(Smith, 1983, ss. 15-20)

Dolayısıyla Hıristiyanlar, ikinci yüzyıldan İslâm'ın dünya sahnesine çıktığı yedinci yüzyıla kadar olan süre içerisinde gerçekleşmiş bir takım olayları apokaliptik bakış açısıyla değerlendiren metin ve anlatılara yabancı değildirlen. İslâm'a muhatap olmadan çok önceki zamanlarda değişik apokaliptik rivâyetlerde, dışardan dindar görünecek bir dalalet fırkasına, sahte bir Yahudilik ya da Hıristiyanlık'a kitlesel dönüşlerin olacağı yönünde kehanette bulunulmuştur. Yahudiler, zamanında bunları Hıristiyanlık'ın başarılarını açıklamak için kullandıkları gibi şimdi hem Hıristiyanlar hem de Yahudiler bu kehanetleri İslâm'ı açıklamak üzere kullanma yoluna başvururlar.(Tolan, 1996)

Böylece Hıristiyanlar yaşadıkları topraklarda hâkimiyetin İslâmî fetihler neticesinde Müslüman Arapların ellerine geçmesiyle kaybettikleri savaşları, siyasî güç ve hâkimiyeti; Hıristiyanların geniş kitleler halinde İslâm'a girmesiyle gerçekleşen ihtida hâdiselerini ve karşılıklarına çıkan bu yeni dini (İslâm'ı) apokaliptik bir bakış açısıyla açıklayan ve Hıristiyanlar için gâlibiyetin yakın olduğunu, yakın zamanda bir kurtarıcının çıkacağını, ya da dünyanın son devrinin geldiğini ve yakın bir gelecekte kıyametin kopacağını ve Mesih'in Hıristiyanları tekrar saadete kavuşturacağı gibi çeşitli kehanetler içeren eserler üretmeye başlarlar.

Yaşanılan olayları apokaliptik bakış açısıyla değerlendirme esasına dayanan ve çok çeşitli kurgular içeren bu metinler önce Doğu Hıristiyanları arasında Süryanice, Kıptice-Arapça ve Grekçe dillerinde ortaya çıkar. Daha sonra İslâmî fetihlerin sekizinci yüzyılda Endülüs olarak bilinen İspanya coğrafyasına da ulaşmasıyla benzer içerikli metinler orada da üretilir. Kısaca ifade etmek gerekirse, yedinci yüzyılda Suriye ve Filistin coğrafyalarındaki Doğu Hıristiyanları ile sekizinci yüzyıl İspanya'sındaki Hıristiyan polemikçileri aynı apokaliptik bakış açısıyla Müslümanların başarısını açıklama yoluna koyulurlar.

⁹ Ayrıntılı tanımlamalar için bkz. (Collins, 1999)

Bu çalışmada İslâm'ın erken döneminde Suriye ve Filistin topraklarında yaşayan Doğu Hıristiyanlarının Müslüman Arapları, İslâm'ı ve yaşadıkları olayları konu edinerek olan-bitene bir açıklama sunmak amacıyla ürettikleri metinler arasında yalnızca aslı Süryanice olan Sahte Efrem (Pseudo-Ephraem), Sahte Methodius (Pseudo-Methodius), Sahte Ezra (Pseudo-Ezra) adlarıyla bilinen apokaliptikler üzerinde inceleme yapacağız.¹⁰ İncelememize başlamadan önce bu metinlerde Müslüman Arapların dînî kimlikleriyle değil; 'Hacer'in Oğulları'/'Hacerîler', 'İsmâil'in Oğulları'/'İsmâilîler' gibi etnik köken ve aidiyetlerine yönelik tanımlamalarla tasvir edildiklerini belirtmek isteriz.

Yedinci yüzyıla ait bu Süryanice apokaliptikler tarihî olayların geniş ölçüde Eski Ahit'in Hâkimler ve Daniel kitaplarından esinlenerek oluşturulan bir perspektiften sunumuyla ilişkilidirler. Kitâb-ı Mukaddes'in bu iki metni son derece sistematize bir dünya görüşünü ayrıntılı olarak işler. Daniel kitabı; birbiri ardına dört dünya imparatorluğunun ve akabinde Deccal'ın (Antichrist) ve ondan sonra İnsanoğlu'nun gelişini haber verir. Hâkimler Kitabı ise İsrailoğullarının işledikleri günahlar yüzünden Tanrı'nın öfkesine sebep olduklarında barbar bir kavim tarafından nöbetleşe bir şekilde istila edilmelerini ve Tanrı'ya yakarışları ile merhametini celp etmeleri üzerine bir kurtarıcı tarafından kurtarılmalarının resmini çizer.(Hoyland, 1997, s. 259)

Yedinci yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanların İsrail'in oğulları, ve Daniel Kitabında dört krallık şeklindeki şemanın Babilliler, Medler/Farslar, Grekler ve Mesih'in ikinci defa gelişine kadar sürecek son Hıristiyan krallığı olduğu düşünülen Romalılar olduğu şeklinde bir algı yerleşmiştir. Hoyland, Arapların Müslüman olduktan sonra gösterdikleri askerî başarılar ile Bizans'ın yenilmezliği iddiasını alay konusu yaparak bu geleneksel algıya meydan okudukları değerlendirmesinde bulunur. Hoyland'a göre bu metinlerde Hıristiyanların üstünlüğünü korurken Arapları apokaliptik tarihin içerisine yerleştirme ihtiyacı büyük ustalık ve marifet gerektirmiştir ki bunun en büyük hayâlî ürünü Arapları defetmek üzere gelip, inancın koruyuculuğunu yapacak ve bin yıllık refah dönemini başlatacak Büyük İskender, İmparator Konstantin ve İmparator Jovianus suretinde bir Hıristiyan hükümdar olarak idealize edilmiş 'Son İmparator' figürüdür.(Hoyland, 1997, ss. 259-260)

Bu apokaliptik metinlerin aynı zamanda İslâm'ın ve kurulan İslâm devletinin tebaası olan Hıristiyanları, Müslümanların eleştiri ve itirazlarına karşı Hıristiyan inancını savunmak üzere oluşturulmuş argümanlar içeren polemiksel literatür geliştirilmeden önce Hıristiyanları teselli etmek gibi bir amaca hizmet etmeleri ve onlara, kurulan bu yeni devletin ömrünün uzun olmayıp yakın zamanda sonunun geleceğine yönelik vaadler içermeleri yönüyle de önem taşıdıkları ifade edilir.(Debié, 2009, s. 241)

¹⁰ Burada inceleyeceğimiz metinler Sebastian P. Brock'un "Syriac Sources for Seventh-Century History,"33-36'da (bkz. (Brock, 1976, ss. 17-36)) yedinci yüzyıla ait Süryanice kaynaklar arasında tanıttığı ve (Hoyland, 1997) 259-277'da aynı sıralamaya uyarak yaptığı incelemede bulunan apokaliptik eserler arasından seçtiğimiz üç apokaliptikle sınırlıdır.

Dolayısıyla bu eserler İslâm'ın meydan okumalarına, siyâsî ve kültürel hâkimiyetine karşı mücadele etmek üzere Doğu Hıristiyanları tarafından oluşturulmuş bir stratejinin ilk ürünleridirler.

2. SAHTE EFREM'İN APOKALİPTİĞİ

Süryanice apokaliptikler arasında Müslüman Araplar'dan bahseden ilk eser 7. yüzyılın ikinci yarısında muhtemelen 'monofizit' (miaphysite)¹¹ bir yazar tarafından ilk İslâmî fetihlerden sonra yazıldığı düşünülen ve orijinal başlığı *Mēmrā d-qāddishā mār(y) Aprēm, malpānā sūryāyā, 'al ḥartā w-shullāmā w-dīnā w-tba't w-'al Bēt Agōg w-Magōg w-'al Mshihā daggālā* (*The Sermon of the holy lord Ephrem, the Syrian teacher, on the end and completion, the judgment and exaction, on Gog and Magog and on the false Messiah / Dünyanın Sonu, Tamamlanması, Hesap Günü, Ceza, Yecüc, Mecüc Ve Sahte Mesih-Deccal Hakkında Suriyeli Öğretmen Kutsal Mar Efrem'in Vaazı*) şeklinde olup başlığının uzunluğu nedeniyle modern araştırmacılar tarafından kısaca *Sahte Efrem'in Apokaliptiği* (*The Apocalypse of Pseudo-Ephrem*) adı ile anılan metindir.¹²

Bu apokaliptik eser, sonradan yazılmış bir metin olmasına rağmen geleneksel olarak Süryanî yazarların en meşhuru olan Aziz Efrem'e (Ephrem the Syrian / ö. 363)'e atfedilen manzum hitabe/vaaz (*Mēmrā*) formatına sahiptir. Ancak metnin gerek başlığı, gerekse içeriğinde tarihsel olaylara yapılan bazı göndermeler (Araplar hakkındaki bölüm) nedeniyle metnin atfedildiği dördüncü yüzyılda yaşamış meşhur ilahi yazarı Efrem'le ilgisi şüpheli görülerek Araplarla ilgili kısmın ya sonradan eklenmiş olabileceği ya da metnin tamamının sonraki dönemde bir redaktör tarafından elden geçirilmiş olabileceği değerlendirilerek *Sahte-Efrem'in Apokaliptiği* (*Apocalypse of Pseudo-Ephrem*) olarak adlandırılmıştır. ("Apocalypse of Pseudo-Ephrem", 2015, s. 37; Hoyland, 1997, s. 260; Suermann, 2009, ss. 160-161)

¹¹ Hz. İsa'nın tek yapı halinde hem beşerî ve hem de ilahî tabiatlara sahip olduğu inancını benimseyen Hıristiyanlara verilen ad

¹² Metnin günümüzde mevcut iki elyazma nüshasından 1472 yılına tarihlendirilen nüshası Vatikan Kütüphanesi'nde (MS Vat – Syr. 566, fols 232r-237r [1472]) ve yaklaşık 1625 yılında yazılan diğer nüshası da Dublin Trinity College (MS Dublin, Trinity College – B 5.19, fols 67-89 [1625])'da bulunmaktadır. 1972 yılında Edmund Beck metnin bu iki nüshasına dayanarak Almanca tercümesiyle birlikte kritik edisyonlu neşrini (E. Beck, *Des heiligen Ephraem des Syrers Sermones III*, Louvain 1972 (CSCO 320-21), pp. 60-71 (edition) 79-94); ve 1985 yılında Suermann da kopyası ve yine Almanca tercümesiyle (H. Suermann, *Die geschichtstheologische Reaktion auf die einfallenden Muslime in der edessenischen Apokalyptik des 7. Jahrhunderts*, Frankfurt a. M., 1985, pp. 12-33) yeniden yayımını yapmıştır. Metnin Müslümanlardan bahseden kısmının M. P. Penn tarafından yapılan İngilizce tercümesi metin hakkında bilgilerle birlikte "Apocalypse of Pseudo-Ephrem" başlığıyla *When Christians First Met Muslims: A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam* (ss. 37-64, University of California Press) içerisinde yayımlanmıştır. Burada aktardığımız bilgiler Penn'in tercüme ve analizleri ile Hoyland'ın *Seeing Islam as Others Saw It* (ss. 260-263)'deki değerlendirmeleri ve Suermann'ın (2009)(D. Thomas & B. Roggema (Ed.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 1 (600-900)* (ss. 160-162). Brill) verdiği bilgilere dayanmaktadır. Metnin tamamının Edmund Beck'in neşrine dayanan İngilizce tercümesi için bkz. <https://pages.charlotte.edu/john-reeves/research-projects/trajectories-in-near-eastern-apocalyptic/pseudo-ephrem-syriac/>

Metnin kesin tarihlendirmesi yapılamamış olmakla birlikte araştırmacılar tarafından 640 ile 692 yılları arasında yazıldığı değerlendirilmiştir. Hoyland ve Suermann metinde öldürme ve köleleştirme üzerine yoğunlaşan ifadeler ve vergi yükümlülüğünün getirilmesi dışında baskıcı bir idarenin eylemlerine referansların bulunmamasının bazı âlimleri metnin ilk fetihlerin başlamasından kısa süre sonraya, yaklaşık 640 yılına tarihlenlendirmeyi tercih etmeye sevk ettiğini söylerler.(Hoyland, 1997, s. 262; Suermann, 2009, s. 161) Ancak Hoyland başka metinlerde Araplar tarafından esir alınan gayr-ı Müslimlere yönelik anlatıların sekizinci yüzyıla geçtiğine de dikkat çeker. Bununla birlikte yazarın şiirde bulunan “insanlar tam da yeryüzünde uzun süre sabredip artık huzurun geleceğini umuyorlarken onlar (yağmacılar) zorla vergi dayatacaklar” ifadesinden dolayı fetihlerin sona ermiş gibi görüldüğü ve kısa bir duraklamayla devam eden, muhtemelen Halife Muaviye’nin dönemine yada ikinci fitne dönemine işaret ediyor olabileceği de düşünülmüştür. Hoyland metinde vergi yükümlülüğünün getirilmesine yönelik atfın Halife Abdulmelik döneminde 692’de yapılan mâlî düzenlemelere yönelik olabileceğini ve yolların ve patikaların açılmasının da yine aynı halifenin o bölgede yaptığı bilinen faaliyetlerine işaret ediyor olabileceğini dile getirerek bu durumda bu apokaliptiğin geç yedinci ve erken sekizinci yüzyıl dönemlerinde yazılan çeşitli apokaliptikler gibi İslâm’ın kendinden emin yapısına bir karşılık olarak açıklanabileceği yorumunda bulunur.(Hoyland, 1997, ss. 262-263) Penn de Hoyland gibi metinde vergi hakkında geçen ifadelerin Halife Abdulmelik dönemindeki vergi reformlarına yönelik olabileceği nedeniyle bazı uzmanların metni geç yedinci yüzyıla tarihlendirmeye yönelttiğine işaret eder.(“Apocalypse of Pseudo-Ephrem”, 2015, s. 39)

Penn, bununla birlikte, metnin içeriğinde Müslüman Arapların Hacer’in oğulları/torunları/soyundan gelen yağmacılar şekilde tasvir edilirken İslâm hakkında ayrıntılı bilgiler verilmemesi ve ikinci fitne olayı gibi yedinci yüzyıl siyâsî gelişmelerinden bahsedilmemesi gibi durumların metnin kompozisyon tarihinin 680’lerin ortalarında olduğuna işaret ettiği değendirmesinde bulunur.(“Apocalypse of Pseudo-Ephrem”, 2015, s. 39)

Apokaliptiğin Müslüman Araplardan bahseden kısmının öncesinde yeryüzünde artan günahkârlıklar ve kötülüklerden sonra dünyanın son dönemine girileceği anlatılır:

‘Kötülük ülkede hükmedecek, pisler [iğrenç insanlar/abominable] iyilere [mübareklere /holy] işkenceler edecekler. İnsanlar halk içinde dinlerinden dönecekler. Sol taraf kazanacak. Doğruluğun oğulları günah cenahının oğulları tarafından eziyet görecek. İşte böylece habibim, son dönem [the last age] gelecek. Bak, Mesih’in bize bildirdiği gibi işaretler göreceğiz” (“Apocalypse of Pseudo-Ephrem”, 2015, s. 40)”

Penn’in verdiği bilgilere göre metni tanımlayacak olursak, toplamda 560 satırdan oluşan şiir formatındaki metnin bundan sonraki bölümünde Roma, yani Bizans İmparatorluğu ile Asurlular, yani Fars İmparatorluğu arasında gerçekleşen savaş anlatılır. Daha sonra Hıristiyanların günahkârlıkları yüzünden Tanrı’nın; yağmaları, tahribatları ve vergi talepleriyle ülkeyi harap edecek olan Hacer’in soyundan gelenleri karşlarına çıkarmasıyla Romalıları cezalandıracağı kehanetinde bulunulur.

Çok geçmeden Tanrı, bu defa Hacer'in Oğulları'nın kötülüklerine karşılık olarak Büyük İskender'in daha önceden hapsediği Yecüc Mecüc ordularını ve Kuzey'in diğer milletlerini¹³ salıverecektir. Kıyamet habercisi bu milletler Hacer'in Oğulları'nı yok edecekler ve sıraları gelince onlar da Romalıları tekrar eski durumlarına kavuşturacak olan bir melekler ordusu tarafından yenilgiye uğrıtılacaklardır. Romalıların bu ikinci dönemi Deccal'ın (Antichrist), Kıyamet'in (Eschaton) ve Hesap Günü'nün (Last Judgement) gelmesiyle sona erecektir. Metnin tümüne oranla yalnızca beşte bir oranında bir bölümünde Müslümanlardan bahsetmesine rağmen bu şiir formatındaki apokaliptik metnin İslâmî fetihlere karşı Süryanî Hıristiyanlarınca gösterilen ilk tepkileri göstermesi açısından en önemli kaynaklardan biri ve muhtemelen İslâm'dan bahseden günümüzde mevcut en eski Süryanice apokaliptik olduğu değerlendirilmiştir. Müslümanların apokaliptik rollerinin bundan kısa süre sonra üretilecek olan diğer Süryanice apokaliptik metinlere kıyasla daha az gelişmiş olarak sunulduğu metinde yazarın Hacer'in Oğulları'nı sürekli olumsuz şekilde tasvir etmesi dikkat çekicidir. ("Apocalypse of Pseudo-Ephrem", 2015, ss. 37-39)

Metnin Müslüman Araplar hakkındaki kısmının tercümesi şöyledir:

"...Çölden bir kavim çıkacak, Sare'nin hizmetçisi Hacer'in soyu/oğul(ları), Sare ve Hacer'in kocası İbrahim'in ahdini devam ettiren [bir kavim]. Onlar Helak'ın Oğlu[Son of Destruction]¹⁴'nin temsilcisi 'Ram' adına [ülkeye] girmek zorunda bırakılacaklar. Semada bir işaret belirecek. Rabbimizin İncil'inde söylediği gibi. Yıldızlar arasında bir parlaklık olacak. Yüzünün ateşi alev alev yanan. Krallar sarsılıp titreyecekler. Orduların hatları dağılacak. Yeryüzü halkları korkmaya başlayacaklar, çünkü semada bir işaret görecekler. Savaş için hazırlanacaklar. Her kavim, her dil bir araya gelecek. Orada savaşıp yeryüzünü kana bulayacaklar. Milletler mağlup olup yağmacı bir kavim gâlip gelecek. Yağmacılar yeryüzünün her tarafına yayılacaklar, vâdilere ve dağ başlarına. Kadınları ve çocukları, yaşlıları ve gençleri esir alacaklar. Erkeklerin güzelliği tahrip edilecek ve kadınların süsleri çıkarılacak. Güçlü süvariler ve mızraklarla yaşlı adamları parçalayacaklar. Oğulu babasından, kızı anasının yanından ayıracaklar. Erkek kardeşi erkek kardeşinden, kız kardeşi kız kardeşinden ayıracaklar. Damadı yatak odasında öldürüp gelini odasından çıkaracaklar. Kadını kocasından alıp koyun gibi boğazlayacaklar. Annesinden çocuğu uzaklaştırıp annesini esir edecekler. Çocuk yerde ağlayacak, annesi [onu] duyacak, ama ne yapabilir? Zira o [çocuk]; atların, develerin ve piyadelerin ayakları altında ezilecek. (Annesinin) Ona dönmesine izin vermeyecekler ve çocuk çölde kalacak. Ruhun bedenden ayrılması gibi çocukları analarından ayıracaklar. Sevdikleri kucağından kopartılırken o [anneleri] onlara bakacak. Çocuklarının ikisi iki efendiye, kendisi başka birine [verilecek]. Onun gibi çocukları da esir köleler olmak üzere paylaşılacak. Yavrusu acı içinde feryad edecek, gözlerinden yaşlar boşalacak. Göğsünden süt akıyorken sevgili yavrusuna dönüp 'elveda, sevgili yavrum, Tanrı yardımcın olsun. Yabancılar arasında esaretinde Yusuf'un yanında olan Tanrı senin gittiğin esarete senin de yanında olacaktır yavrum'[diyecek], [o da]'Elveda annemiz ve Tanrı yardımcın olsun.

¹³ Eski Ahit'in Hezekiel Kitâbında 38-39. Bâblara işaret edildiği değerlendirilmiştir.

¹⁴ Yuhanna İncili 7:12 de geçen bir figür; apokaliptik metinlerde Deccal (Antichrist)'a atfen kullanılır.

Gerarlı Abimalek'in evinde Sare'nin yanında olan Tanrı kıyamet gününe kadar senin yanında olacaktır'[diyecek]. Köle olarak satılan bir oğlan durup babasına bakacak. Göz yaşları birbiri ardına ızdırıp içinde dökülecek. Kardeş kardeşin öldürülüp toprağa atıldığını görecek. Onu da yabancı bir diyarda köle olması için esarete götürecekler. Yavruları göğüslerinde sarılı olan anneler de öldürülecek. Bebeklerin acıyla dolu inilti içindeki sesleri [birbirine] karışacak. Dağlarda yollar, vadilerde patikalar açacaklar. Yeryüzünün her tarafını talan edecekler ve şehirlerin kontrolünü ele geçirecekler. Ülkeler tahrip edilecek ve yeryüzünde katliam çoğalacak. Herkese yağmacıların önünde boyun eğdirilecek. Yeryüzünde uzun bir süre kalıp da insanlar 'bakın, huzur geliyor' diye düşündüklerinde onlar [yağmacılar] zorla vergi dayatacaklar ve herkes onlardan korkacak. Haksızlık(/adaletsizlik) yeryüzünde çoğalacak ve bulutlar bile kararacak. Günahkârlık(/kötülük) yeryüzünde çoğalacak, yükselip semaya çıkacak. Sonra Rab yeryüzünde günahkârlığın(/kötülüğün) çoğalmasına duyduğu öfkesinden yeryüzünü yok etmek istediğinde gönderdiği kralları ve güçlü orduları harekete geçirecek. Birbirlerini yok etmek üzere [çıkış] insanlara karşı insanlar. Sonra adalet o kapılar içindeki kralları ve güçlü orduları çağırarak. İskender'in [önceden] yaptığı kapılar ardındaki çok sayıda krallar ve milletler isyan edecekler. Semaya bakıp Tanrı'nın adını niyaz edecekler. Rab semadan haşmetinin işaretini gönderecek. İlâhî bir ses bu kapıların içinde olanlara haykırarak. Onun ilâhî emri üzerine [kapılar] yıkılıp devrilecek. Çok sayıda ordular çıkacak, yıldızlar gibi sayısız. Denizin kumları kadar çok, semanın yıldızlarından daha fazla..."("Apocalypse of Pseudo-Ephrem", 2015, ss. 44-46)

Görüldüğü üzere metinde Araplar İbrahim'in ahdini devam ettiren, İbrahim'in Hacer'den olma torunları olarak tasvir edilmektedirler. Ancak metnin yazarına göre onlar ülkeleri tahrip eden yağmacı bir kavimdir ama aynı zamanda yollar da inşa eden Deccal'in habercileri olarak görülürler ve dünyanın sonu gelmezden önce çölden çıkıp ülkeleri yağmalarlar. Onların kötülüklerinin artması üzerine Tanrı, Araplar üzerine İskenderin kapalı kapılar ardına hapsettiği ordularını ve Kuzey'in diğer milletlerini salıp onları cezalandırır. Metnin kalan kısmındaki ifadelere bakıldığında bunlar; Yecüc ve Mecüc (Gog and Magog) orduları yanında Nul, Agag, Togarmah, Ashkenaz, Daypar, Lūbayē ile Pūiyāyē, Amzartayē ve Garmēd vs. gibi krallar ile Farmlar, Medler, Ermeniler, Türkler, Ke'wan ve Serug'un torunları, Yaqtan ve Mahūnayē'nin soyundan gelenler gibi milletlerdir. Metindeki kurguya göre tüm bunları biraraya getiren Tanrı, onlarla bu yağmacı kavmi (Arapları) cezalandırıp Roma İmparatorluğunun tekrar kurulmasını sağlayacaktır. Romalıların bu ikinci dönemi daha sonra Deccal (Antichrist) ve kıyametin gelmesi ile sonlanacak ve hesap gününün gelmesiyle kötüler cehennemde yanarak ve karanlık içinde kalarak cezalandırılacak, iyiler yükseklerle uçacak, şehitler sedirlerde oturacak ve Mesih tüm nesiller üzerinde ebediyen kral olarak hükmedecektir.¹⁵

¹⁵ Ayrıntılar için bkz. <https://pages.charlotte.edu/john-reeves/research-projects/trajectories-in-near-eastern-apocalyptic/pseudo-ephrem-syriac/>

Metinde Arapların dünyanın son döneminde ve kendiliklerinden değil, Hıristiyanların işledikleri günahlar ve Romalıların yaptıkları zulümler altında kalan ‘mazlumların feryatlarına’ karşılık olarak Tanrı tarafından Hıristiyanlar üzerine gönderilmiş oldukları işlenir ki (Hoyland, 1997, s. 261; Suermann, 2009, s. 161) metin, bu yönüyle erken dönem Hıristiyanlarının başlarına gelen olayları açıklama sadedinde Müslümanları apokaliptik bir tablo içine Deccalın öncüleri olarak yerleştirip Tanrı’nın bir sopası olarak açıklama teşebbüsünün apokaliptik metinler arasındaki ilk örneğini teşkil eder.

3. SAHTE-METHODIUS APOKALİPTİĞİ

Yedinci yüzyıl Süryanice apokaliptikleri arasında ikinci olarak değinmek istediğimiz ve erken dönemde Hıristiyanlar tarafından İslâm hakkında yazılan metinler arasında en yaygın şekilde okunan metin; yaklaşık olarak 692 yılında büyük ihtimalle yine Monofizit (Miaphysite) bir yazar tarafından yazıldığı değerlendirilen ve modern başlığı *Apocalypse of Pseudo-Methodius* (Sahte-Methodius’un Apokaliptiği) olarak bilinen apokaliptik olmuştur. Bu metin, Süryaniler arasında dolaşıma girmesinden kısa süre sonra hızlı bir şekilde Grekçe’ye ve Grekçe’den de Latince’ye tercüme edilmiş¹⁶ ve Hıristiyanlar arasında popülerliği o kadar uzun süre devam etmiştir ki metinde İsmâil’in Oğulları’nın yakın zamanda sonunun geldiğine yönelik kehanetlerin alıntıları 1683 yılında Viyana’nın Türkler tarafından kuşatılması sürecinde Viyana’da yeniden yayımlanmıştır. Geç antik dönem ve Ortaçağ Süryanice kaynaklar arasında Pseudo-Methodius’un çizdiği apokaliptik şemaya göndermelere sıkça rastlandığı tespit edilmiştir. Penn, bir yedinci yüzyıl apokaliptiği olan bu metnin tüm Süryanice kaynaklar arasında Hıristiyanların İslâm anlayışı üzerinde en geniş çapta ve en uzun süren etkiye sahip olduğu konusunda şüphe bulunmadığını ifade eder. (“Apocalypse of Pseudo-Methodius”, 2015, s. 108)

¹⁶ Yedinci yüzyıl son yıllarında ya da sekizinci yüzyıl erken döneminde yazıldığı değerlendirilen metnin Süryanice orijinalinin 5, Grekçe versiyonun 15, Latince versiyonunun ise biri 727 yılına tarihli olmak üzere yaklaşık 200 el yazma nüshası günümüze taşınmıştır. Bu metin Batı Hıristiyanlığı ve neredeyse bin yıl kadar devam eden Bizans apokaliptikleri üzerinde derin etki bırakmıştır. Metin sonradan Ermenice’ye, Kilise Slavcası ve İngilizce’ye (Ortaçağ) de çevrilmiştir. Penn, metnin Süryanice nüshalarından birinin Vatikan’da (*Vatican Syriac 58*), bir diğeri Amerika’da Yale Üniversitesi Beinecke Kütüphanesinde (*Beinecke Syriac 10*), üç tanesinin de Türkiye’de Mardin Ortodoks Kütüphanesinde (*Mardin Orth.368, Mardin Orth. 891, Mardin Orth A*) bulunduğunu ifade eder (“Apocalypse of Pseudo-Methodius”, 2015, ss. 111-112). Vatikan nüshasının 1985 yılında Harald Suermann (H. Suermann, *Die geschichtstheologische Reaktion auf die einfallenden Muslime in der edessenischen Apokalyptik des 7. Jahrhunderts*, Frankfurt, 1985, pp. 34-85) ve Francisco Javier Martinez (F.J. Martinez, *Eastern Christian apocalyptic in the early Muslim period. Pseudo-Methodius and Pseudo-Athanasius*, Washington DC, 1985 (Diss. Catholic University of America), pp. 58-121, 122-205) tarafından olmak üzere iki baskısı yayımlanmıştır. Gerrit Reinink 1993 yılında Almanca tercümesiyle birlikte metnin Mardin nüshaları üzerinden kritik edisyonlu bir neşirini (G.J. Reinink, *Die syrische Apokalypse des Pseudo-Methodius*, 2 vols, Louvain, 1993 (CSCO 540-41) yapmıştır. Metnin ayrıca P.J. Alexander tarafından yapılmış bir İngilizce tercümesi (P.J. Alexander, *The Byzantine apocalyptic tradition*, Berkeley CA, 1985, pp. 36-51) ile ve M. P. Penn’in Reinink’in kritik edisyonlu neşrine dayanan İngilizce tercümesi M. P. Penn, *When Christians First Met Muslims: A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam* (ss. 108-129). (University of California Press) içinde bulunmaktadır. Metin üzerinde ayrıca çok sayıda akademik çalışmalar yapılmıştır.

Metnin orijinal başlığı *Mēm̄rā ‘al yubbālā d-malkē w-‘al ḥarat zabnā* (*Homily on the succession of kings and on the end of time / Kralların Silsilesi Ve Zamanın Sonu Hakkında Vaaz*) olup el yazma nüshası 36 sayfa ve 14 bölüm içerir ve önsözündeki ifadelerle göre Sincar dağlarında¹⁷ yaşamış olan Likya Olimpos¹⁸ şehri piskoposu Methodius (ö. 312)’un aldığı vahiyleri vaaz formunda kaydettiği iddia edilir. Metnin Süryânî yazarının metne takma adlı yazar olarak Süryanice bir karakter yerine Grek dünyasından Olimpos’lu Methodius’un adını vermiş olmasının onun milenyumcu¹⁹ düşünceleri ve şehit olarak anılmasından dolayı olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. (Greisiger, 2009, s. 164; Reinink, 1993, s. vi-vii)

Apokaliptiğin yazarının metni Methodius’a aftetmesinin arkasında yatan bir başka neden daha olabileceği düşünülmüştür. Zira, yazar Arapların Hıristiyanlar üzerindeki hâkimiyet dönemini Hıristiyanların kitlesel şekilde dinlerini terketmelerine yöneltecek aşırı derecede baskıcı putperest bir hâkimiyet olarak sunar. Methodius’un tarihte putperest bir idare altında bir imân timsali olarak fecî bir şekilde ölmüş olması, yazarın onu dindaşlarına Hıristiyanlık inancına sağlam bir şekilde bağlı kalıp İslâm’a girmemeleri ve kanlarının son damlasına kadar dayanmaları için örnek olarak göstermesine neden olmuş olabilir.(Reinink, 1993,vii) Dolayısıyla, yazarın antik dönemde putperest bir idarenin zulmü altında imânı için şehit olmuş Methodius karakterini örnek göstererek Hıristiyanları metinde putperest barbarlar olarak tasvir edilen Müslüman Araplara karşı aynı tavrı sergilemeye teşvik etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Hoyland’ın metnin yazıldığı dönemin Hıristiyanlar açısından arka planına dair verdiği bilgilere göre: Halife Muaviye dönemi Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından bir refah ve huzur dönemi olarak hatırlanmaktadır. Fakat bu sükunet ondan sonra uzun süre devam etmez. 683-492 yılları arasındaki ikinci fitne dönemi ve 686-687 yıllarındaki yıkıcı veba ve kıtlık, bir kaç yıllık karmaşa dönemini getirir ki bu da Hıristiyanlar arasında dünyanın sonunun geldiğine dair umut ve korkular uyandırır. Hoyland’ın aktarımlarına göre olaylara tanıklık eden dönemin Nasturî vakanüvisti John bar Penkaye kendileri için “zamanın sonunun geldiğinin farkındadır...Kıtlıklar, depremler ve vebalar geldiler; bizim için geriye bir tek eksik şey kaldı: Yalancının[Aldatıcı/Deccal/‘Deceiver’] gelmesi”. Aynı yıl Jacob of Edessa da İsa Mesih’in Vasiyetnamesi (*Testament of our Lord Jesus Christ*) adında dünyanın son dönemine dair bir tasvir yazısı da içeren kilise metinleri derlemesini Grekçe’den Süryanice’ye tercüme etmeye kendini mecbur hissetmiştir.(Hoyland, 1997, s. 263)

Orijinal başlığından anlaşıldığı üzere metin, bir krallar silsilesinin siyâsî tarihi olarak tasarlanmış şekilde Âdem’den dünyanın sonuna kadar tüm tarihi kapsama iddiasındadır. Greisiger’in analizine göre burada ana amaç; Büyük İskender’den yazarın yaşadığı dönemin Bizans imparatorlarına kadar Hıristiyan Greko-Roman imparatorluğunun tek ve aynı krallık, yani Kitâb-ı Mukaddes’in Daniel Kitabındaki şemaya göre dördüncü ve son krallık olduğunu göstermektir.

¹⁷ Irak’ın kuzeybatısında Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki Elcezire bölgesindeki sıradağı

¹⁸ Günümüz Antalya şehri Kumluca ilçesinde bulunan antik kent

¹⁹ Yedi defa bin yıl geçtikten sonra dünyanın sonunun geleceği düşüncesi

Metin bir ‘tarihsel’, geriye dönük; ve bir de gelecekte haber veren (prophetic), ileriye ve dünyanın son dönemine yönelik olmak üzere iki ana bölümden oluşur. (Greisiger, 2009, s. 164)

Penn’in yaptığı özet üzerinden metnin içeriğinden bahsedecek olursak bir dördüncü yüzyıl karakteri olan piskopos Methodius (ö. 312)’a kasden yanlış olarak atfedilen bu apokaliptik metin, Methodius’un Sincar Dağı’nda gördüğü bir rüyetin [vision] anlatımına dayanır. Bu rüyette dünya tarihi yedi döneme ayrılmıştır. Metnin ilk yarısı büyük oranda daha önceki Süryanice eserlere dayanan Kitâb-ı Mukaddes ve dünya tarihi anlatımlarıyla ilk altı dönem üzerine odaklanırken ikinci yarısı, dünyayın sonu gelmeden önceki yetmiş yıllık dönem üzerine odaklanır. Müslümanlar İsmâil’in Oğulları olarak metnin her iki yarısında da ana karakter olarak yer alırlar. Metne göre Methodius’un gördüğü rüyette İsmâil’in Oğulları ilk olarak dünyanın beşinci döneminde tüm yeryüzünü fethedip tahrip ederek ortaya çıkarlar ama neticede İsraili hâkim Gidon tarafından mağlub edilirler. Penn’in değerlendirmesine göre metnin yazarı bu hikâyede Gidon’u, Eski Ahit’teki Hâkimler Kitabı Gidon’un İsrailoğullarını Medyenlerden kurtardığını anlatmasından dolayı seçmiş olmalıdır. Ayrıca, Yaratılış Kitabında Yakub’un oğullarının, kardeşleri Yusuf’u hem İsmâil’in oğullarına hem de Medyenlere sattığından bahsedildiği için Pseudo-Methodius’un yazarının bu iki grubun denk olduklarını düşündüğü anlaşılmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes’te Gidon’un Medyenlere karşı elde etmiş olduğu zafer, böylece Methodius’un metninde İsmâil’in Oğullarına karşı elde edilecek zafere dönüşür. Gördüğü rüyetin bu kısmını anlattıktan sonra Methodius, Gidon ile İsmâil’in Oğulları arasındaki bu savaşın gelecek açısından bir kehanet yerine geçtiğini vurgulayarak hikâyeye müdahale eder. Son dönemde İsmâil’in Oğulları Hıristiyanları ‘on haftalar yıllar’ boyunca köle olarak kullanacaklardır ancak bu dönemin sonunda Romalılar, yani Bizans İmparatorluğu tarafından yok edileceklerdir. (“Apocalypse of Pseudo-Methodius”, 2015, ss. 108-109)

Pseudo-Methodius apokaliptiğinin ikinci yarısı ise İsmâil’in Oğulları’nın dünyadaki son görünüşleri üzerine odaklanır. Yazarın buradaki apokaliptik anlayışının da yine büyük ölçüde Kitâb-ı Mukaddes’in Daniel Kitabındaki ardışık dört krallık şemasına dayandığı görülür. Yedinci yüzyıla gelene kadar Hıristiyanlar arasında Daniel Kitabında geçen krallıkların dördüncü ve sonuncusunun Büyük İskender’in varisleri, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu’cnun birleşimi olarak Greko-Roman krallığı olduğuna dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Pseudo-Methodius’un yazarı bir takım eklemelerle bu krallığın etnik yapısını genişletmiştir, ancak Daniel’in şemasının bir yönüne hiç dokunulmamıştır. Bu, şemada yer alan son krallıktır. Sonuç olarak yazar İsmâil’in Oğulları’na krallık statüsü atfetmemek konusunda özellikle dikkatli davranır. Bunun yerine Gidon zamanında olduğu gibi onların dünyadaki ikinci hâkimiyet dönemlerinin gerçek bir krallık olarak görülmeyecek kadar kısa süreli olduğu mesajını vermeye çalışır. (“Apocalypse of Pseudo-Methodius”, 2015, ss. 109-110)

Dolayısıyla Pseudo-Methodius’un yazarı bu bölümde İsmâil’in Oğullarının dünyada ikinci kez hâkimiyetlerinin olacağını, Hıristiyanların onların hâkimiyetleri altında yaşayacakları eziyetleri, bu eziyetler nedeniyle çok sayıda Hıristiyanın dininden çıkacağını ve yalnızca gerçek Hıristiyanlardan seçilmiş bir kısmın bâki kalacağını vs. anlatır.

Son Dönemin onuncu haftasında İsmâil'in Oğulları'nın hakaret edercesine "Hıristiyanların kurtarıcısı yoktur" şeklindeki ilanlarına karşılık Tanrı, Greklerin son kralını onlara karşı çıkararak karşılık verecektir. Meleklerin de biraz yardımıyla bu Grek kral İsmâil'in Oğullarını bozguna uğratarak eşi görülmemiş bir huzur dönemini başlatacaktır. Ancak ne yazık ki bu müteakip bolluk dönemi de Büyük İskender'in kuzeye hapsedtiği barbar kavimlerin ortaya çıkması ve büyük tahribatlar yapmaları nedeniyle uzun ömürlü olmayacaktır. Neyse ki Greklerin kralı bu orduları da yenecek ve hemen akabinde Deccal (Antichrist) ortaya çıkacak ve çok sayıda kişiyi kandıracaktır. Sonunda Greklerin kralının Golgot Dağı'na çıkıp tacını İsa'nın çarmığı üzerine koyması ve İsa'nın ikinci gelişini müjdelemesiyle Deccal'ın mağlubiyeti gerçekleşecektir. ("Apocalypse of Pseudo-Methodius", 2015, s. 111)

Pseudo-Methodius apokaliptiğinde geçen kavram ve motiflerin esas olarak yazarın İslâm'ın siyâsî ve dînî üstünlük davalarını çürütme amacına göre şekillendiği değerlendirilmiştir. Ancak bu amaç özenle hazırlanmış İslâm karşıtı bir polemik vasıtasıyla değil, yazarın Hıristiyan kardeşlerine Emevi hilafetinin gösterdiği açık başarı ve refahın önceden takdir edilmiş bir zaferin işareti olmadığı ve İslâm'a girmenin tek hakîkî inancı geride bırakmak olacağı konusunda ikna etmek için hitap etmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. (Greisiger, 2009, s. 166)

Reinink'in metnin kritik edisyonlu neşrinde yaptığı analize göre metinde üç ana tema bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Daniel Kitabında geçen dördüncü krallığın Büyük İskender tarafından kurulan Greko-Roman imparatorluğundan sonra yeni ve sürekli bir Arap-İslâm İmparatorluğu olacağı düşüncesiyle mücadeledir. Bu amaçla yazar, metinde Tanrı'nın Hıristiyanlara bir cezası olarak Arapların hâkimiyetinin 'on haftalar yıllar' (Bölüm V/9, X/6; "Apocalypse of Pseudo-Methodius", 2015, s. 118; Reinink, 1993, s. 15) sürüp sonunda aniden ve beklenmedik şekilde Hıristiyan bir kralın askeri müdahesiyle sonlandırılacağını anlatır. (Bölüm XIII/6,11; Reinink, 1993, s. xvi, 59-60, 62). Yapılacak savaşın ve Arapların hâkimiyet süresine dair verilen kehanet ifadelerine örnek olarak:

"Ve Farşlıların Krallığı yıkıldıktan sonra onların yerine Romalılarla Daniel'in 'cenubun kuvvetleri' dediği İsmâil'in Oğulları, Hacerin Oğulları savaştılar. Zira [dünyanın] Sonun[un] Vakti geldiği ve arada başka bir dönem olmadığı için onlar onunla 'on haftalar yıllar boyunca' savaşacaklar." (Reinink, 1993, s. 39)

"Sonra aniden ızdırabın doğum sancıları, bir kadın doğuruyor [ken çektikleri] gibi onlara karşı uyanacak. Büyük bir öfke içinde Greklerin kralı onlara karşı çıkacak. O [çok fazla] şaraptan sonra kendine gelen bir adam gibi uyanık olacak. Onların ölü zannettikleri o adam Kushitlerin denizinden onlara karşı gidecek ve Yesrib'in çölünde ve onların atalarının ikamet yerlerinde yıkım ve tahribat yapacak. Onların kadınlarını ve çocuklarını esir alacak. Greklerin kralının oğulları batının taşralarından onların üzerlerine baskın yapacak ve kılıçla Arz-ı mev'ud'da kalan artıkların işini bitirecek. Üzerlerine her yönden korku düşecek. Onlar, karıları, çocukları, liderleri, tüm konak yerleri ve ataların çölündeki tüm topraklar Greklerin kralına teslim edilecek. Onlar kılıç, esaret ve katliam altında kalacaklar." ("Apocalypse of Pseudo-Methodius", 2015, ss. 124-125; Reinink, 1993, ss. 62-64)

Reinink'in tespitine göre metindeki ikinci tema şudur: Hıristiyanların 'özgür iradeleriyle' kitlesel bir şekilde İslâm'a dönecekleri korkusu apokaliptikte dominant bir rol oynar ve bu korku metinde kehanetler ile işlenir (Bölüm XII,1-8; (Reinink, 1993, ss. xvii, 53-56). Bir örnekle gösterecek olursak:

“Ve Kilisenin oğulları olan onlardan bir grup Hıristiyanların hakîkî inancını, kutsal haçı ve ihtişamlı sakramentleri [ayinleri] inkar edecekler. Ve zorlama ve işkence ve eziyet olmaksızın Mesih'i inkar edecekler ve kafirlerin (inançsızların) safına geçecekler.”(Reinink, 1993, s. 55)

Reinink metinde görülen üçüncü temayı da şöyle açıklar: Pseudo-Methodius yazarı Arapları sürekli olarak putperest barbarlar şeklinde tasvir etmesine rağmen bu tahkir edici sergilemenin polemiksel amaçlar için yapıldığı açıktır. Bununla yazar dindaşlarına Müslümanların Ortadoğu'da askerî başarılarından dolayı Hıristiyan Bizans İmparatoru yerine Hıristiyan halkların üstünde efendiler olmasının Arapların dînî yönden de Hıristiyanlardan üstün olduğu şeklinde yanlış bir sonuca ulaşamayacağını ispat etmektedir. (Reinink, 1993, s. xix) Metinde ilgili kısım şöyledir:

“Zira O, Musa ile İsrail Oğullarına dedi ki: ‘İlahınız Rab halkların diyarına sizi sevdiği için ve onu miras edinesiniz diye değil sâkinlerinin adaletsizliklerinden dolayı sevk ediyor. Tanrı bu İsrailoğullarının da oraya girmelerine ve Hıristiyanların krallığına hükmetmelerine onları sevdiği için değil, bilakis Hıristiyanların yaptıkları ve önceki nesiller içinde hiç yapılmamış adaletsizlik ve günahlar yüzünden izin verdi,’(Bölüm XI,5; Reinink, 1993, s. 43)

Görüldüğü üzere Methodius metninin yazarı Müslüman Arapları bir kehanetler örgüsü ile oluşturulmuş apokaliptik bir hikâyenin içine barbar ve inançsız bir kavim olarak yerleştirerek Hıristiyanların İslâmlaşmasını durdurmak ve İslâm'ın Hıristiyanlık'ı ve diğer dinleri nesheden hükümlerine karşı Hıristiyanlık'ın tek ve hakîkî din olduğunu kehanet kurgularıyla dindaşlarına kabul ettirmeye çalışmıştır.

4. SAHTE EZRA APOKALİPTİĞİ

Ortaçağ'da İsmâil'in Oğulları'nın hâkimiyetinin önceki apokaliptik kehanetlerde öngörüldüğü üzere sona ermemesi apokaliptikleri üreten Hıristiyan yazarlara yaşadıkları zamana göre geçmişte kalan siyâsî ve sosyal gelişmelere de uygun atıflar içeren yeni metinler oluşturma ya da eski metinleri yeniden uyarlama ihtiyacı ortaya çıkarır.

Bu şekilde redaksiyon olayını örnekleyen bir eser *Sahte Ezra'nın Apokaliptiği* (*The Apocalypse of Pseudo-Ezra*) olarak bilinen apokaliptik metindir. Eski Ahit'in Ezra Kitabının yazıcısı olarak bilinen Katip Ezra'ya atfedildiği için modern araştırmacılar tarafından kısaca *Sahte Ezra'nın Apokaliptiği* (*The Apocalypse of Pseudo-Ezra*)²⁰ olarak adlandırılan bu metnin orijinal başlığı *Shēltā d-shēl 'Āzrā sāprā kad hwā b-madbrā w-talmideh 'ameh da-shmeh Qarpus* (*The Question of Ezra the Scribe, which he asked when he was in the desert with his disciple Carpus/ Talebesi Karpos ile Çölde Katip Ezra'nın Sorduğu Soru*) veya (*Ĥezwā da-ĥzā 'Āzrā sāprā 'al malkutā d-Ishma 'lāyē* (*The Vision of Ezra the Scribe which he saw concerning the kingdom of the Ishmaelites / Katip Ezra'nın İsmailîlerin Krallığı Hakkında Gördüğü Rüyası*) şeklindedir.

M.Ö. 480– 440 yıllarında yaşamış olduğu düşünülen Ezra (Greko-Latin: Esdras) Tevrat metnini yazıya geçiren kişi olarak Kitâb-ı Mukaddes tarihinde önemli bir yere sahiptir. Müsümanlar hakkında olan *The Apocalypse of Pseudo-Ezra* haricinde Ezra'ya atfedilen başka apokaliptik metinler de bulunmakta olup bunlardan biri Tevrat'ın en eski Grekçe tercümesinde bulunan *1 Esdras* (*Esdras A, Greek Esdras, Greek Ezra / 3 Esdras*), diğeri Latince tercümesinde *2 Esdras* (*4 Esdras/ Latin Esdras/ Latin Ezra*) gibi adlarla bilinen apokaliptik metinlerdir. Bu metinlerin ikinci-dokuzuncu yüzyıllar arasında oluşturulduğuna dair tespitler bulunmaktadır. Örneğin, *2 Esdras* (*II Edsras*) olarak bilinen apokaliptiğin²¹ ilk derlenen versiyonunun editörü tarafından yaklaşık olarak miladî 120 yıllarında yazıldığı, mevcut Latince ve Ortadoğu dillerindeki nüshalarının kayıp bir Grekçe nüshaya, onun da yine kayıp bir İbranice nüshaya dayandığı ve daha sonraki zamanlarda editörler tarafından farklı kaynaklardan alınmış kehanet içeren rüyaların ve dünyanın sonuna dair apokaliptik parçaların eklenmesiyle genişletildiği değerlendirilmiştir (Box, 1917, s. vii-viii).

Müslüman Araplarla ilgili olarak üretilen ve Sahte Ezra'nın Apokaliptiği (*The Apocalypse of Pseudo-Ezra*) olarak bilinen metnin ise en eski elyazma nüshasının onsekizinci yüzyıldan kalma olması, anonim yapısı ve yazılış tarihine dair bilgi içermemesi gibi nedenlerle metne tam olarak bir tarih verilemediği anlaşılmaktadır. Muriel Debié metnin içeriğinde Konstantinopol (İstanbul)'e yapılan seferlere yönelik göndermeden dolayı 668-669 ya da 717-717 yıllarından sonra bir tarihte ve muhtemelen sekizinci yüzyıl erken dönemi olduğuna yönelik değerlendirme yapar (Debié, 2009, ss. 239-240).

²⁰ Metnin toplam 4 adet elyazma nüshalarından en eski olanı 1702 tarihli olup Vatikan'da (MS Vat – Syr. 164, fols 69v-73v); 1709-1710 yıllarından kalma bir diğ. nüshası Londra'da (British Library) (MS BL – Add. 25,875, fols 54r-57v); 1862 tarihli olan üçüncü bir nüshası Berlin'de (MS Berlin, Staatsbibliothek – Sachau 131, fols 142r-146r) ve ondokuzuncu yüzyıldan olduğu düşünülen dördüncü bir nüsha da Paris'te (Bibliothèque nationale de France) (MS BNF – Syr. 326, fols 1v-5v) olduğu nakledilir. Metnin Baethgen tarafından Almanca'ya yapılmış edisyonun tercümesi (F. Baethgen, 'Beschreibung der syrischen Handschrift Sachau 131 auf der Königlichen Bibliothek zu Berlin', *Zeitschrift für die Alt-testamentliche Wissenschaft* 6 (1886) 200-10) ve Chabot tarafından yorumlu Fransızca tercümesi (J.-B. Chabot, 'L'apocalypse d'Esdras touchant le royaume des Arabes', *Revue sémitique* 2 (1894) 242-50 (edition of MS BNF – Syr. 326, collated with edition of Baethgen), 333-46) yanında Laura Locke Estes tarafından *The Apocalypse of Pseudo-Ezra: Syriac Edition, English Translation, and Introduction* başlığıyla 2016 yılında yapılmış ve metnin İngilizce tercümesini de içeren bir akademik çalışma bulunmaktadır.

²¹ Bu metin George Herbert Box tarafından tarafında Süryaniceden İngilizce'ye tercüme edilerek *The Apocalypse of Ezra* adıyla açıklayıcı notlarla birlikte 1917 yılında Londra'da yayımlanmıştır.

Metinde Yuhanna'nın Vahyi ile Daniel'in Vahyi'nde geçen unsurların çok serbest bir şekilde kullanımı nedeniyle bir bütünlük olmadığına dikkat çeken Hoyland, muhtemelen sonraki dönemde bir redaktör tarafından bu iki apokaliptik metindeki unsurların bir araya getirilmeye çalışıldığını ifade eder ve hayvan figürleriyle zaman içinde kurulan İslâm devletlerine atıflarda bulunduğuna yönelik yorumları aktarır. Hoyland, önceki yorumcuların metnin yapısının üniter olduğunu düşündüklerinden dolayı metni tarihlendirmede zorlandıklarını söyler. Hoyland'ın verdiği bilgilere göre Fransız rahip ve Süryâni bilgini Jean-Baptiste Chabot metni İslâm'ın ilk asrına, İtalyan oryantalist Simone Assemani İstanbul'un fethi dönemine tarihlendirmiş, Alman oryantalist Ludwig E. Iselin ise metnin eski bir Yahudi apokaliptiğinin yeniden düzenlenmiş Hıristiyan versiyonu olduğunu öne sürmüştür. Hoyland ayrıca, metinde geçen aslan yavrusu ve boğa figürlerini Heraclius ile II. Hüsrev arasındaki mücadele olarak yorumlarken bu figürlerin metnin redaktörü tarafından muhtemelen onbirinci ve onkinci yüzyıllarda Fatımilerle Selçuklular ya da Memluk Türkleri arasında yaşanan mücadelelere işaret etmek için dahil edilmiş olabileceğini de dile getirir. (Hoyland, 1997, s. 278)

Bu değerlendirmeler üzerinden bakıldığında apokaliptiğin farklı dönemlerde Hıristiyan redaktörler tarafından yaşanan siyasi gelişmelere göre eklemeler yapılarak yeniden düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sahte-Ezra'nın apokaliptiği şöyle başlar:

“Ayrıca, Tanrının yardımıyla Ezra'nın Karpos isimli talebesiyle beraber çölde iken sorduğu soruyu yazıyorum.

1. Tanrı'dan zamanların sonunda olacak şeyleri kendisine vahyetmesini istedi. Sonra talebesi Karpos'a dedi: ‘Dinle, oğlum Karpos, sana zamanların [dünyanın] sonunu anlatacağım. Korkunç bir rüyet tarzında birdenbire oldu. Tanrı'dan İsmâîlilerin son zamanlarını bana göstermesini istedim. Daha önce benzerini hiç görmediğim beyaz bir elbise giyinmiş bir genç adam gördüm ve sağ elinde bir tür tomar vardı. Doğruldu ve bana dedi ki ‘İşte, senin duan Tanrı tarafından işitildi ve ben sana İsmâîl'in çocuklarının bir çoklarına gizli kalmış son zamanlarını göstermek üzere gönderildim. Bu kitap tomarını aç ve içindekini oku ve son zamanlarda neler meydana geleceğini gör.’(Baethgen, 1886, s. 204)

Metnin devamında Ezra'ya birbiri arkasına gelen havyan görüntülerinin gösterildiği anlatılır. Buna göre Ezra önce doğudan çıkıp Tanrı'nın halkı ve diğer herşeye sadıran ‘bir çöl yılanı’ gördüğünü söyler:

“2. Ve ben tomarı açtım ve gelmesi gereken zamanlar ve korkunç şeyler hakkında yazılanları gözlerimden yaşlar akarak ve iç çekerek okudum. Ve dedim: Merhamet et ey Tanrım, mahlukatına merhamet et, çünkü çöl yılanı onları yutuyor.

3. Doğudan çıkan ve semanın altındaki tüm mahlukatla savaşıyor ve Tanrı'nın halkına eziyet eden yılanın başındaki oniki, kuyruğundaki dokuz küçük ve korkunç boynuzlarını gördüm” (Baethgen, 1886, ss. 204-205)

Sonra Daniel Kitabına atıfla olaylar Kitâb-ı Mukaddes metniyle ilişkilendirilir:

“4. Sonra ben ateşten kılıç kuşanmış bir melek gördüm; semadan indi ve yılanın başındaki on iki büyük boynuzu kesti. Ve ben dedim: Sana şükür olsun Rabbim bugün Musa'nın kehaneti gerçekleştiği için. Ve Rabbin meleği bana dedi: Müsterih ol Ezra, Daniel'e de bu dokuz küçük ve korkunç boynuzlar vahyedilmişti.” (Baethgen, 1886, s. 205)

Metnin sonraki kısımlarında ikinci olarak ‘güneyden gelen bir kartal’, daha sonra doğudan çıkacak bir engerek yılanı ve son olarak da ‘Fırat nehri kenarında hapsedilmiş insanlığın üçte birini yok etmeye hazır dört kral’ın salıverilmesiyle kargaşa olacağı, karanlığın içinden çıkıp gelen kuzgunların engerek yılanını parçalayacakları bir hikâye sergüzeşti içerisinde anlatılır. Daha sonra bir aslan yavrusu ile yine doğudan gelen kuzgunların lideri olan bir boğa arasında savaş başlar ve böylece bu karakterler aracılığıyla yaşanacak kanlı olaylar anlatılır.

Debié'nin anlatımıyla özetleyecek olursak ikinci bölüm Konstantinopol'e karşı yapılacak başarısız bir savaşın ve Şam'ın tahrip edileceğine dair kehanetle başlar ve yaşanacak apokaliptik olaylar anlatılır: Kuzey'den aslan yavrusuna yardım etmek için çok sayıda insanla birlikte bir leopar gelecek. Aslan yavrusunun kuzgunları yeneceği ve boğanın üç boynuzunu kıracağı Fars diyarına inecekler. Sonra o Arz-ı Mev'ûd'a boyun eğdirecek ve orayı vergiye bağlayacak. Akabinde kıtlık, veba ve depremler olacak. Aslan yavrusu Phoenica [Fenike] diyarının etrafına duvarlar örecektir, kendi ülkesine dönmeden önce Şam (Damascus)'ı yok edip büyük bir seremoni ile Kudüs'e çıkacak. Üç buçuk hafta sonra güneyden çok sayıda insanla birlikte bir savaşçı gelecek ve üç yıl yedi ay boyunca barışı sağlayacak. Sonra semanın dört rüzgarı harekete geçirilecek ve yeryüzü kanla kaplanana kadar halklar birbirine karşı ayaklanacaklar. Sonra Ezra'nın soru sorduğu melek onu teselli etmek için gelir ve İsmâil'in Oğullarının Tanrı tarafından son günlerde nasıl yok edileceğini açıklar. (Debié, 2009, s. 240; ayrıntılar için bkz. Baethgen, 1886, ss. 205-208)

Bundan sonraki kısımda kıyamet öncesi geçilecek olaylar anlatılır. Rabbin meleği burada Ezra'ya yeryüzünü ahlaksızlık, şehvetperestlik ve fahişelik kaplayana kadar bunun gerçekleşmeyeceğini, insanların ruhları fahişelik, oğlancılık ve şarap içerek ve utanmaksızın ayıp şeyler yaparak kirlendiği zaman Tanrı'nın adaletinin öfkeye geleceğini ve sonları geldiği için âsi soyun düşmanlarının eline teslim edileceğini ve kıyametin çabucak geleceğini anlatır. (Baethgen, 1886, s. 208)

Burada Hıristiyanların işledikleri günahlar nedeniyle düşmanlarının eline düşecekleri mesajı verilerek Hıristiyanlar inançlarına sadık kalmaları için uyarılır:

“10. Ve ben dedim: o zaman kim hayatta kalabilecek? Ve o bana dedi: Tanrı'nın kendilerinden razı oldukları. Büyük bir irtidad olacak ve müminlere [Hıristiyanlara] eziyet edilecek ama onların âh-u eninleri Yüce Tanrı'nın arşına yükselecek ki O, çabucak dehşetli bir meleği göndersin ve yok edici kılıcın keskin kenarını tutup mürted soyları merhametsizce mahvetsin...”

Apokaliptiğin yazarı bundan sonra İsmâil'in Oğulları'nın Yecüc Mecüc kavimleriyle birlik olunca sonlarının geleceğini ve akabinde yalancı Mesih (Deccal)'in çıkacağını söyler:

“12. Ve birden Kuzeyin dağları açılacak ve Yecüc ve Mecüc çıkıp gelecekler ve yeryüzüne büyük acılar getirecekler. Ve İsmâil'in soylarından iki kabile ve Güneydağının sınırlarında kalan diğerleri, gelip onlara sığınacaklar ve birleşip büyük kralın şehri Kudüs'e gelecekler.

13. Ve orada Tanrı, korkunç melek Mikail'i onlara karşı gönderecek ve O, onları merhametsizce kırıp geçirecek. Ve bu günler kısaltılmamış olsaydı hiçbir beden hayatta kalmazdı çünkü o zaman bir yıl bir ay gibidir, bir ay bir hafta gibidir, bir hafta bir gün ve bir gün bir saat gibi. Ve ondan sonra yalancı Mesih ortaya çıkacak ve tahribatını ve kötülüğünün saldırganlığını gösterecek. Ve sunakta [mihrap] İdris [Henoch/Enoch] ve İlyas'ı [Elias] kapıp büyük acı içinde kanlarını dökecek.”

Artık geriye sadece Deccal'ın cezalandırılıp kıyametin kopması kalmıştır. Bu kısım da şöyle anlatılarak rüyet sona erer:

“15. Ve Helak'ın Oğlu'nu cehennem ateşine atacak korkunç melekler gönderilecekler. Ve son [kıyamet] geldi. Ama [sen] bu sözleri vaktine kadar muhafaza et.”(Baethgen, 1886, s. 210)

Böylece apokalipte Hıristiyanların işledikleri günahlar nedeniyle mağlup olup İsmâil'in Oğulları'nın hâkimiyetinin Yecüc ve Mecüc'le birlikte yok edilmeleri suretiyle kıyamet öncesi sona ereceğinin anlatıldığı bir tablo çizilmiştir. Metinde resmedilen hayvan figürleri ve diğer karakterle ilgili olarak; çöl yılanı ile Emevilere, kartal ile Abbasilere, engerek yılanı ile Fatımilere, dört kral ile de Selçuklu Türklerine işaret edilmek istenildiği yorumları yapılmıştır. Metnin ikinci bölümünde geçen boğa, aslan yavrusu ve leopar figürlerinin de muhtemelen Fatımiler ve Selçuklu ya da Memlûk Türkleri arasında on bir ve on ikinci yüzyıl geç dönemlerindeki mücadelelere işaretten sonraki dönemdeki bir yazıcı tarafından eklendiği değerlendirilmiştir.(Hoyland, 1997, ss. 277-278)

SONUÇ

Bu çalışmada incelediğimiz Süryanice asıllı apokaliptiklerin içerikleri itibariyle Hıristiyanlar nezdinde bir kaç hedefe hizmet ettiği anlaşılmıştır. Bir taraftan İslâm'ın yükselişine Hıristiyanlık lehinde işleyen kader nezdinde apokaliptik bir plan dahilinde açıklama getirilirken Hıristiyanların işledikleri günahlar ve yaptıkları adaletsizliklerden dolayı Tanrı'nın Arapları onlara musallat ettiği düşüncesi üçünde de ortak bir nokta olarak bulunmaktadır. Böylece bu metinlerin yazarları Hıristiyanları dinlerine sarılmaya ve barbar putperestler olarak tanımladıkları Arapların inancı olarak gördükleri İslâm'a girmemeye teşvik etmişlerdir.

Metinlerde Sahte Efrem ve Sahte Methodius gibi iyimser bir bakış açısını yansıtanlar yaşanan olaylar sonunda ya kuzeyden çıkacak bir Hıristiyan kral ya İsa Mesih'in yeryüzüne inmesi ya da sonunda Tanrı'nın İsmâil'in Oğulları ya da Hacer'in Oğulları olarak tanımlanan Arapları, yani Müslümanları cezalandırmasıyla ihtişamlı Roma devletinin yeniden kurulacağı imgesi ile Hıristiyanların eski şevketlerine dönecekleri umudunu aşılama çalışmışlardır. Sahte-Ezra'nın apokaliptiğinde olduğu gibi kötümser bir bakış açısıyla artık dünyanın sonunun geldiğini ve Hıristiyanlar için dünyada bir umut kalmadığı düşüncesini yansıtanlarda ise yakında kıyametin kopacağı ve ancak ondan sonra Tanrı ve İsa Mesih'in Hıristiyanları sonsuz mutluluğa ulaştıracağı düşüncesi işlenmiştir. Böylece metinleri üreten Hıristiyan din adamları geçmişte yaşamış bilge ya da azizlere atfettikleri apokaliptik kehanetler üzerinden İslâm'ın erken döneminde gerçekleşen fetihler nedeniyle yaşadıkları sıkıntılı olaylara, Müslümanların gösterdikleri askerî ve siyâsî başarılarla ve İslâm devleti hâkimiyeti altında kitleler halinde gerçekleşen ihtida hadiselerine bir açıklama getirmeye ve Hıristiyanların dinlerini terketmelerini durdurmaya çalışmışlardır.

Bu apokaliptik metinlerin aynı zamanda fetihler aracılığıyla hâkimiyet alanı giderek genişleyen İslâm devletinin tebaası olan Hıristiyanları, İslâm'ın eleştiri ve meydan okumalarına karşı Hıristiyan inancını savunmak üzere argümanlar içeren teolojik-polemik eserler geliştirilmeden önce Hıristiyanları teselli etmek gibi bir amaçla da üretilmiş oldukları anlaşılmıştır.

Bu üç Süryanice apokaliptik arasında özellikle Methodius metninin dönemin Doğu Hıristiyanları arasında yaygın şekilde okunurken, kısa süre içinde Grekçe ve Latince tercümeleriyle Ortaçağ'da Bizans'ta ve Avrupa'da yaygın olarak okunması (Greisiger, 2009, s. 167) ve hatta onyedinci yüzyılda Viyana'nın Osmanlılar tarafından kuşatıldığı dönemde tekrar popülerlik kazanması ("Apocalypse of Pseudo-Methodius", 2015, s. 108) hem Doğu hem de Batı Hıristiyan dünyasında İslâm'a ve İslâmlaşmaya yönelik kaygıların bin yıllık süre geçtikten sonra bile bulunduğunu ve buna bir çare olarak kurguyla oluşturulmuş apokaliptik metinlerdeki kehanetlere umut bağlama geleneğinin Avrupa'nın aydınlanma döneminde dahî devam ettiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Apokaliptik kavramının Kitâb-ı Mukaddes'in Daniel'in Kitabı için kullanılan anlamıyla vahiy olarak algılandığı düşünüldüğünde ve bu metinlerin içinde sıkça Kitâb-ı Mukaddes figür ve motiflerine referanslarla birlikte metinlerin genellikle geçmişte yaşamış Hıristiyan azizlerine atfedilerek onların vahiy olarak alıp kaydettikleri ya da naklettikleri geleceğe dair rüyeler/kehanetler şeklinde Hıristiyanlara sunulmuş olması, İslâm'ın hak din ve Kur'an'ın Allah'ın vahyi olduğunu kabul etmeyen ve yazdıkları apokaliptiklerde İslâm inancını batıl ve Müslüman Arapları da putperest barbarlar olarak sunan dönemin Hıristiyan din adamlarının Tanrı adına kehanet üretme hususunda ne kadar yetenekli olduklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde apokaliptik metinler oldukça dikkat çekici olmakla birlikte ortaya çıkan bu sonucun Hıristiyan literatüründe İslâm'a yönelik hazırlanan diğer eserlerle birlikte değerlendirilmeyi gerektiren bir husus olduğunu araştırmacıların dikkatine sunmak isteriz.

KAYNAKÇA

- Apocalypse of Pseudo-Ephrem. (2015). İçinde M. P. Penn, When Christians First Met Muslims: A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam (ss. 37-46). University of California Press.
- Apocalypse of Pseudo-Methodius. (2015). İçinde M. P. Penn, When Christians First Met Muslims: A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam (ss. 108-129). University of California Press.
- Brock, S. P. (1976). Syriac Sources for Seventh Century History. *BMGS*, 2, 17-36.
- Collins, J. J. (1999). Introduction to Volume I. İçinde J. J. Collins (Ed.), *The Encyclopedia of Apocalypticism: Volume 1: The Origins of Apocalypticism in Judaism and Christianity* (ss. xiii-xvii). Continuum.
- Collins, J. J., McGinn, B., & Stein, S. J. (1999). General Introduction. İçinde J. J. Collins (Ed.), *The Encyclopedia of Apocalypticism: Volume 1: The Origins of Apocalypticism in Judaism and Christianity* (ss. vii-xi). Continuum.
- Fayda, M. (2013). Zimmî. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 44, ss. 438-440).
- Greisiger, L. (2009). The Apocalypse of Pseudo-Methodius (Syriac). İçinde D. Thomas & B. Ruggema (Ed.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 1 (600-900)* (ss. 163-171). Brill.
- Hourani, A. (1997). *Avrupa ve Orta doğu* (A. Aydoğan & F. Altun, Çev.). Yöneliş Yayınları.
- Hoyland, R. G. (1997). *Seeing Islam as others saw it: A survey and evaluation of Christian, Jewish, and Zoroastrian writings on early Islam*. Darwin Press.
- Reinink, G. (1993). *Die Syrische Apokalypse Des Pseudo-Methodius*. Peeters.
- Smith, M. (1983). On the History of Apokalypso and Apokalypsis. İçinde D. Hellholm (Ed.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the Near East* (ss. 9-20). J. C. M. Mohr.
- Suermann, H. (2009). The Apocalypse of Pseudo-Ephrem. İçinde D. Thomas & B. Ruggema (Ed.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History. Volume 1 (600-900)* (ss. 160-162). Brill.
- Tolan, J. V. (1996). Introduction. İçinde J. V. Tolan (Ed.), *Medieval Christian Perceptions of Islam: A Book of Essays* (ss. xi-xxi). Garland Publishing.
- <https://pages.charlotte.edu/john-reeves/research-projects/trajectories-in-near-eastern-apocalyptic/pseudo-ephrem-syriac/>